

Regio VIII Brabants Peulgebied

Cultuurhistorische inventarisatie provincie Noord-Brabant

Gemeente Maarheeze

MIP-rapport Foto- en Tekeningenarchief
DIT EXEMPLAAR WORDT
NIET UITGELEEND!

Niet in database opgenomen!

1. Woord vooraf

Dit overzicht van cultuurhistorisch waardevolle nederzettingen, gebouwen en groenelementen in de gemeente Maarheeze maakt deel uit van een -per gemeente opgezette- en zo "compleet" mogelijk inventarisatie in de provincie Noord-Brabant.

De snelle en vaak ingrijpende veranderingen in het Brabants cultuurlandschap hebben de totstandkoming van een dergelijk overzicht dringend noodzakelijk gemaakt. Te meer omdat deze veranderingen steeds duidelijker kenmerken lijken te vertonen van een massaal afbrokkelingsproces, waarbij veel van wat als karakteristiek-Brabants mag gelden, voorgoed uit het beeld van stad en land dreigt te verdwijnen. Een ontwikkeling, die naar het oordeel van het bestuur van de provincie Noord-Brabant indruist tegen de in brede kring ondersteunde opvatting, dat elementen uit het verleden essentieel zijn voor de verscheidenheid en herkenbaarheid van het heden, en daarmee voor de leefbaarheid in het algemeen.

In weerwil hiervan is deze rapportage niet op de eerste plaats bedoeld als een "document humain", ofschoon bekommernis om de toekomst van Brabants verleden het eigenlijke doel van deze uitgave licht dreigt te overstemmen. Dat doel is: het op systematische wijze -aan de hand van een aantal welomschreven criteria- optekenen van wat er in Brabant aan cultuurhistorisch waardevolle objecten aanwezig is, om op grond daarvan de prioriteiten te kunnen bepalen voor een effectief en samenhangend provinciaal monumentenbeleid.

De hier voor u liggende inventarisatie vertegenwoordigt letterlijk een serie momentopnames. Reden waarom de samenstellers het woord "compleet" in de inleidende zin van aanhalingstekens hebben voorzien. Niet zozeer omdat zij zich bij hun rapportage uitdrukkelijk ontslagen wilden zien van de pretentie van volledigheid. Zo'n pretentie zou, alleen al gelet op de betrekkelijkheid van het begrip "cultuurhistorisch waardevol", niet reëel zijn. Veeleer weerspiegelt deze schrijfwijze hun vrees dat, als het afbrokkelingsproces in het huidige, genadeloze tempo doorzet, ook een aantal van de hier opgenomen gegevens snel door de actualiteit zal zijn achterhaald.

Onderzoek en veldwerk voor de hier gepresenteerde inventarisatie vonden plaats in 1981 en werden verricht door drs. A.J.C. van Leeuwen, drs. N.C.M. Maes en H.Th.M. Ruiter, arch. HBO, allen werkzaam bij de provincie Noord-Brabant. Wijzigingen die zich na die datum voordeden, konden om organisatorische redenen niet meer in deze uitgave worden verwerkt.

Een waardevolle bijdrage is geleverd door de leden van de Heemkundekring "Budel en Cranendonk".

's-Hertogenbosch, 1 april 1984

2. Criteria

Uit de vele objecten die voor inventarisatie in aanmerking kwamen, moest uiteraard een keus worden gedaan. Dat gebeurde aan de hand van een aantal criteria, die verder in dit hoofdstuk groepsgewijs worden omschreven.

Bij deze criteria wordt het bindend element in veel gevallen gevormd door de "historische karakteristiek" van de nederzetting. Wat wordt daaronder verstaan?

Een nederzetting is, in de hier gebruikte terminologie, een geheel van bebouwing, percelen, wegen en waterlopen, dat in de loop der tijd een meer of minder samenhangende vorm heeft opgeleverd. Het eigen karakter van een nederzetting is het product van een -al dan niet geleidelijke- historische ontwikkeling, die in vele gevallen tot op de dag van vandaag valt af te lezen, zowel aan het ruimtelijk patroon als aan de bebouwing zelf. Dat geldt in beginsel evenzeer voor een oud akkerdorp, als voor een moderne nieuwbouwwijk.

Op zeker moment leidt een reeks van ontwikkelingen tot een situatie, waar de nederzetting voor ons gevoel een uitgesproken eigen vormidentiteit bereikt. Dát moment bepaalt de "historische karakteristiek" van de nederzetting, die dus als het ware de optel- en aftreksom is van een reeks structuurbepalende en structuurversturende ingrepen.

De invloed van dat moment kan zich, meer of minder nadrukkelijk zichtbaar, vaak uitstrekken tot het moment van nu. Zo is voor de landelijke nederzettingen tussen Oirschot en Best de situatie rond het midden van de vorige eeuw nu nog steeds beeldbepalend. Vandaar dat het moment van de historische karakteristiek ook omstreeks dat tijdstip is gekozen. Zowel de middeleeuwse aanleg, als de wijzigingen van na 1850 zijn daarbij als wezenlijke bestanddelen aan te merken.

Een heel ander voorbeeld is de oude vestinggordel van Bergen op Zoom. Daar is een essentieel element in de historische karakteristiek, zoals die rond 1800 bestond, thans niet meer afleesbaar. In die tijd werd de stad sterk gedomineerd door haar uitgebreide vestingswerken. Sinds die echter aan het eind van de vorige eeuw zijn ontmanteld, wordt het huidige beeld bepaald door een parken-, straten- en bebouwingsgordel, die rond 1920 hun uiteindelijke vorm kregen. Daarmee is de historische karakteristiek van ca. 1800 nu dus niet meer relevant voor dit deel van de stad. Die van rond 1920 echter des te meer.

Tegen de achtergrond van deze historische karakteristiek zijn alle objecten afzonderlijk getoetst aan de volgende criteria:

- Architectonische en kunsthistorische criteria
 - het object is een goed voorbeeld van een bepaalde stijl of bouwtrant, of van het werk van een bekend architect, stedenbouwkundige of kunstenaar

- het object is gaaf qua stijl en detaillering
- het object vertegenwoordigt een unieke (bouw)techniek, (bouw)type of is typerend voor de ontwikkeling van de industriële techniek
- het object heeft esthetische waarde op grond van de vorm en detaillering van exterieur en/of interieur.

● Planologische, landschappelijke en stedenbouwkundige criteria

- het object vormt samen met bijgebouwen, kleine artefacten en erfbeplanting of tuinaanleg een karakteristiek geheel
- het object maakt deel uit van een groter historisch geheel of complex
- het object sluit, met name in historisch en geomorfologisch opzicht, aan bij het landschap
- het object maakt deel uit van een gebied met een grote continuïteit, waardoor het historisch patroon van verkaveling, wegen en waterlopen goed geconserveerd is gebleven
- het object vormt een onderdeel van een historische stedenbouwkundige structuur of een historisch nederzettingstype
- het object is karakteristiek voor stad, dorp of streek.

● Sociaal- en cultuurhistorische criteria

- aan het object zijn historische herinneringen verbonden in de ruimste zin van het woord
- het object vertegenwoordigt een aspect van de sociale of economische geschiedenis
- het object is representatief voor een bepaalde fase in de ontwikkeling van dorp, stad of streek.

Afhankelijk van de situatie en de aard van het object, was het ene criterium bij de selectie meer bepalend dan het andere. Zo kan men zich voorstellen dat bij een eenvoudige voorbeeld van landelijke bouwkunst criteria als type, bouwtechniek, samenhang met de directe of bredere omgeving, historische verkaveling en patroon van wegen en waterlopen, meer gewicht in de schaal werken, dan bij een kerkgebouw. Daar zullen eerder stijl, gaafheid van details, esthetische kwaliteiten en geschiedkundige aanknopingspunten de doorslag geven. Bij monumenten van jongere datum zijn op hun beurt bouwtype, techniek, vormgeving, architect en sociaal-historische betekenis weer het meest van belang.

De samenhang met de omgeving heeft bij de beoordeling een grote -zo niet dominerende- rol gespeeld. Objecten als daglonershuizen, weverswoningen, smidsen e.d., ontleen vooral daaraan vaak hun bijzondere waarde. Een op zich interessant object, dat als laatste getuige de herinnering oproept aan een overigens verder geheel verstoorde situatie, scoort doorgaans minder hoog, dan een object dat deel uitmaakt van een karakteristieke, betrekkelijk ongerept gebleven omgeving. Daarentegen zal een in detail aangetaste reeks gebouwen, die een onderdeel vormt van een qua maat en schaal nog goed bewaarde en interessante structuur, op grond daarvan in deze inventarisatie juist worden meegenomen.

Ten slotte heeft, zoals men begrijpen zal, ook de zeldzaamheids-waarde van een object of nederzettingstype bij de afwegingen meegespeeld.

Onnodig te zeggen dat genoemde criteria niet alleen van belang zijn in het kader van deze inventarisatie. Zij spelen een cruciale rol bij het concrete monumentenbeleid van de provincie Noord-Brabant: bij het bepalen van de prioriteiten voor het behoud* van cultuurhistorisch waardevolle objecten en het ontwikkelen van het daarvoor meest geëigende instrumentarium.

* Naast genoemde criteria zullen in de praktijk ook andere factoren (bouwkundige staat, mogelijkheden tot functie-waardering, beschikbare middelen e.d.) het eventuele behoud van cultuurhistorisch waardevolle objecten bepalen.

3. Werkwijze

Bij het in kaart brengen en beschrijven van de verschillende cultuurhistorisch waardevolle objecten, met het doel een overzicht te geven van wat in de provincie op dit gebied bewaard is gebleven, werden de samenstellers met een aantal beperkingen geconfronteerd.

Om te beginnen was het met de beschikbare mankracht en financiële middelen, gelet ook op het tijdsbestek waarbinnen de werkzaamheden moesten worden afgerond, nauwelijks mogelijk uitvoerig bronnenonderzoek te verrichten naar de geschiedenis van een bepaald gebied. Men was daarom voornamelijk aangewezen op de beschikbare informatie, die doorgaans schaars aanwezig en bovendien niet altijd even betrouwbaar bleek.

Daarnaast waren er ook problemen van meer praktische aard. Zo leende, vooral in dicht bebouwde kommen, de situatie er zich niet altijd voor om bijvoorbeeld alle gevels van een gebouw nauwgezet te bestuderen. Voor interieurs gold dit in nog sterkere mate; deze konden slechts bij hoge uitzondering worden bezichtigd.

In verband hiermee kan het hier gepresenteerde materiaal slechts een indruk geven -zij het dan een redelijk verantwoorde- van de in de gebouwde omgeving aanwezige waarden, die voorwerp van monumentenzorg kunnen zijn en die bij planologische beslissingen in de beschouwing moeten worden betrokken.

Bij het bestuderen en beschrijven van de objecten is, zoals al aangestipt, de samenhang met de directe omgeving en met de nederzetting als geheel voortdurend goed in het oog gehouden. Een object kan, als deel én als exponent van een groter geheel, immers niet adequaat worden beschreven, als dit totaalbeeld bij de onderzoeker ontbreekt.

Belangrijke aanknopingspunten voor dit totaalbeeld vormen onder meer de specifieke kenmerken van de omgeving (hoogteligging, reliëf, perceelsvorm, bodemgebruik e.d.), die een rol hebben gespeeld met betrekking tot de plaats en aard van de nederzetting. Zo is er een hemelsbreed verschil tussen het landbouwgebied in de polders van Noordwest-Brabant en, om wat te noemen, een Kempens akkerdorp. In het eerste geval domineert het open, vlakke land, met zijn grote, verspreid gelegen boerehoeven; in het tweede geval hebben we te maken met een veel kleinschaliger akkerstructuur met een lint van boerderijen, gelegen op de oeverwallen van beken. Behalve het onderkennen van verschillen in "decor", is ook het bepalen van de invloed daarop van historische en sociaal-economische factoren - als conjunctuur, machts patronen, bestaansmiddelen, verkeersbindingen enz. - van groot belang voor het invullen van dat totaalbeeld. Een goed voorbeeld daarvan is Vught, dat zijn vorm met Markt en stationsbuurt kreeg onder invloed van de oude hoofdwegen tussen Eindhoven, Den Bosch en Tilburg, alsmede de latere spoorlijn.

En ten slotte kan ook literatuur over een gebied en de daarbinnen gelegen nederzettingen een - zij het vaak globaal- beeld geven van de dominanten die bij de ontwikkeling daarvan een rol hebben gespeeld.

Al dit materiaal te zamen vormt als het ware een soort "onderlegger", die in meerdere of mindere mate houvast biedt bij het verwerven van inzicht in hetgeen als karakteristiek mag worden aangemerkt.

In dit verband zijn ook oude kaarten van belang, vooral de sinds ca. 1830 gepubliceerde topografische kaarten 1:25.000 en 1:50.000. Deze zijn namelijk direct vergelijkbaar met de huidige stafkaarten van dezelfde schaal en geven daardoor een goed beeld van het veranderingsproces dat zowel nederzettingen als landschap in de loop der tijd hebben ondergaan. Overigens is het patroon dat uit het bestuderen en vergelijken van deze kaarten naar voren kwam, steeds ter plekke aangevuld met eigen waarnemingen met betrekking tot stratenpatroon, bebouwing en beplanting.

In hoeverre is, ondanks de hier gekozen opzet, waarbij een aantal concrete criteria als uitgangspunten dienen, toch niet het gevaar aanwezig dat er bepaalde subjectieve elementen in de beoordeling sluipen?

Degene die de inventarisatie uitvoert, maakt uit wat hij wel en niet documenteert. Hij wordt daarbij geleid door zijn kennis van de historische karakteristiek van de nederzetting. Welke elementen bepalen het eigen -specifieke- karakter daarvan? Is dit "eigene" nog afleesbaar aan bebouwing of omgeving, en in hoeverre is het door veranderingen verstoord?

Het zal duidelijk zijn dat alleen al dit deel van het afwegingsproces niet geheel objectief kan zijn. Het wordt immers niet alleen bepaald door de doelstelling van het onderzoek, maar ook de persoon van de inventarisator en de tijd waarvan hij het product is.

Tegelijkertijd echter mag men erop vertrouwen dat de systematiek en de criteria die aan dit onderzoek ten grondslag liggen, een zekere garantie bieden dat persoonlijke voorkeuren bij de beoordeling uiteindelijk nergens de boventoon voeren.

In hoofdstuk 4 wordt ingegaan op het verband tussen de ruimtelijke vorm van de nederzetting en de geomorfologische en landschappelijke context waarin zij geplaatst moet worden. Aansluitend volgt een schets van de karakteristieke bebouwingstypen en groenelementen.

In het daarop volgende hoofdstuk worden de verschillende objecten alfabetisch per straat behandeld. Straten die zich onderscheiden door een duidelijke samenhang van de daarin gelegen objecten, worden in voorkomende gevallen bovendien afzonderlijk beschreven.

Per object worden vermeld: huisnummer, algemene typering, geschatte bouwdatum, exacte bouwdatum*. (b.v. blijkens muurankers, jaarsteen, literatuurvermelding), data van belangrijke wijzigingen, de aanwezigheid van eventuele artefacten, zoals stootstenen, hekpalen e.d., bijgebouwen (met vermelding van eventueel afwijkende datering), groenelementen (waarbij oudere bomen met opgave stamomtrek), eventuele opmerkingen over details of bijzondere onderdelen**.

Iedere inventarisatie bevat bovendien één of meer kaarten van het onderzoeksgebied, schaal 1:10.000 (bij dichtere bebouwing ook uitsneden met schaal ca. 1:5.000). Daarop zijn de volgende zaken aangegeven:

- geïnventariseerde objecten met cultuurhistorische betekenis (zwarte stip)
- beschermde monumenten (zwarte stip met cirkel)
- straatnamen en huisnummers
- gemeentegrenzen
- dijken, waterlopen en steilranden
- oude wegenpatronen en oude akkerbodems met een humusdikte van minimaal 50 cm (globaal aangegeven).

Beschermde stads- en dorpsgezichten, alsook landgoederen, zijn eveneens aangegeven. Groepen gebouwen die een karakteristiek geheel vormen of die deel uitmaken van een interessant nederzettingstype, zijn omljnd.

* In tegenstelling tot de geschatte bouwdatum is de exacte bouwdatum in de tekst steeds onderstreept aangegeven.

** Voor zover het rijksmonumenten betreft, zijn de beschrijvingen ontleend aan de officiële monumentenlijst, zo nodig onderzijds aangevuld (aangegeven met N.B.).

4. Historische karakteristiek van de gemeente Maarheeze

Landschap

Maarheeze, met de kerkdorpen Gastel en Soerendonk, is gelegen aan de Kleine Aa, het vervolg van de Boulder Aa. De Kleine Aa behoort tot het stroomgebied van de Dommel. Onderweg neemt de Kleine Aa nog enkele kleinere waterloopjes op zoals de Boschloop, de Rakerloop en de Beekloop (door Soerendonk). Het kerkdorp Sterksel ligt aan de Sterkselsche Aa, die bij Heeze in de Kleine Dommel uitmondt. Het beekdal van de Sterkselsche Aa wordt extra ontwaterd door het Sterkselsch Kanaal dat er parallel mee loopt.

De nederzettingen binnen de gemeente Maarheeze liggen op ca. 26-30 m boven N.A.P. Gastel ligt duidelijk hoger dan Sterksel. De Hugterheide en de Gastelsche Heide zijn ca. 31 m hoog. Naar het noorden op de Stabrechtse Heide loopt de hoogte af naar ca. 25 m. De Beekdalen van de Kleine Aa en de Sterkselsche Aa liggen relatief weer lager tot ca. 24-28 m.

De bodem bestaat voornamelijk uit dekzand, dat tijdens en na de laatste ijstijd (ca. 10.000 jaar geleden) door wind en water is afgezet. Plaatselijk is er een lemig karakter. In de beekdalen is er ook veen ontwikkeld. Langs de beken zijn oeverwallen afgezet. De waterlopen hebben, aanvankelijk met smeltwater, geulen in het dekzand uitgesleten.

Het landschap binnen de gemeente Maarheeze kan onderscheiden worden in:

- a. De enge beekdalen van de Kleine Aa en Sterkselsche Aa met graslanden en broekbossen, de vroegere beemden en hakhoutbosjes. Opmerkelijk en kenmerkend voor de zeer oude bewoning, is de aanwezigheid van oude graslandbodems langs de beken. Deze bodems hebben een humuslaag van meer dan 50 cm dikte, ontstaan door eeuwenlange bemesting.
- b. De dorpskommen van Maarheeze, Gastel, Soerendonk, Sterksel en enkele kleinere gehuchten met bebouwing en erven.
- c. De akkers en weilanden rondom de bebouwing. De oude akkerbodems zijn gedurende de middeleeuwen ontstaan door eeuwenlange bemesting en de vanuit de potstal toegevoegde heideplaggen. Recentelijk zijn veel akkerpercelen omgezet in grasland.
- d. Vooral in de 19e eeuw zijn op verschillende plaatsen ten behoeve van landbouw en naaldhout heideontginningen opgezet zoals de Zevenhuizensche Heide ten noord-oosten van de spoorlijn Weert-Eindhoven, de Gastelsche Heide en de zuidelijke punt van de Stabrechtse Heide. Rond 1950 is in het Goor ten westen van Soerendonk nog een ontginning tot stand gebracht. Van de vroegere heide zijn slechts enkele restanten over.

In grote lijnen vinden we de hoofdelementen van het beekdallandschap in Maarheeze terug. Door cultuurtechnische maatregelen in het kader van de ruilverkaveling is veel van de kleinschaligheid en oorspronkelijke percelering verloren gegaan.

Nederzettingen

Maarheeze, Soerendonk, Gastel en mogelijk Sterksel zijn beekdal-nederzettingen, langs de Kleine Aa en de Sterkselsche Aa. Kleinere gehuchten zijn 't Laar, Cranendonck, Hugten, Zittert, Winkel en Heuvel. Vooral Soerendonk en Gastel geven een interessante nederzettingsstructuur te zien.

Maarheeze was in de middeleeuwen een kerkdorp. Gastel viel parochieel onder Budel. Vanouds was hier de kapel van St. Cornelis. Ook Sterksel en Soerendonk hadden kapellen. Maarheeze, Soerendonk en Gastel vormden gezamenlijk de baronie van Cranendonck. Langs de Kleine Aa, tussen Soerendonk en Maarheeze, stond een omgracht kasteel van de baron. De aanleg van de spoorlijn Eindhoven-Weert aan het begin van deze eeuw heeft weinig invloed gehad op de ruimtelijke ontwikkeling. Tot een uitgroei van een stationswijk is het in Maarheeze en Sterksel niet gekomen. Dominerend is de recent aangelegde rijksweg Eindhoven-Weert die de oude kern van Maarheeze doorsnijdt.

Maarheeze

De oudere bebouwing van Maarheeze is voornamelijk gegroepeerd langs de kruising van een tweetal straatwegen: Moonslaan-Oranje Nassaulaan en Kerkstraat-Stationsstraat. Aan de Moonslaan vinden we de oudste, mogelijk nog 17e eeuwse bebouwing. Door de ongelijkvloers kruisende rijksweg Eindhoven-Weert (E9/A2) wordt de oude kern rond de kerk hiervan afgesneden. Minder herkenbaar zijn de gehuchten Vogelsberg en Oudenboom. Wel is er nog een relatie met de oude akkergronden. Ook bij de kerk zien we oude akkergronden die weer aansluiten op de graslanden en broekbossen langs de Boschloop. De bebouwing hier met kerk, pastorie, kerkhof en enkele oude woonhuizen en boerderijen is opmerkelijk. De huidige kerk van 1909 staat nabij de plaats van de middeleeuwse voorganger.

In de 18e eeuw woonden in Maarheeze verscheidene reizende kooplieden,, zogenaamde teuten. Mogelijk bevinden zich onder de bestaande oudere woonhuizen nog teutenhuizen. Met name de sier-topgevels van Kerkstraat 5 en Oranje Nassaulaan 1 worden wel als typerend voor dergelijk huizen beschouwd.

In 1913 is bij Maarheeze een spoorwegemplacement aangelegd. Een stationswijkontwikkeling vond hier niet plaats. In 1938 werd het station opgeheven. Enkele panden herinneren er nog aan. Naar het zuid-oosten is Maarheeze, als forenzendorp, na de oorlog sterk uitgebreid. Langs de spoorlijn en rijksweg zijn verschillende bedrijven en industrieën gekomen.

De nederzetting 't Laar aan de Boschloop is, ondanks de schaalvergroting, nog herkenbaar, met boerderijen, oude akkers en beekdal.

Gastel is een van de zeldzame kapelgehuchten die er in Brabant nog zijn. De huidige kapel is van ca. 1800. Rond de driehoekige dorpskern met de kapel staat naast enkele oudere dorpshuizen overwegend naoorlogse bebouwing. De structuur van de nederzetting met het oude Gastels- en Berger akkercomplex is bijzonder fraai.

Soerendonk bestaat uit een lintbebouwing aan de Dorpsstraat en Zittert met een plein op de kruising met de Groenstraat. Aan de Dorpsstraat staat de kerk die in opzet van 1836 is en een opvolger van de schuurkerk (\pm 1685) op de Heuvel. In de middeleeuwen moet er een kapel geweest zijn. Opmerkelijk is de krans van gehuchten met Winkel, Zitterd en Heuvel. Ofschoon er weinig oude bebouwing aanwezig is, is de structuur belangwekkend. De relatie met de bolle akkers ten zuiden van Winkel en Zitterd en het beekdal van de Kleine Aa is hier goed bewaard. Aan de overzijde van de Kleine Aa, op Budels grondgebied liggen de Bulder broekbossen. Vanaf de Dorpsstraat-Zitterd lopen enkele wegen met verspreide bebouwing met oude akkers en de Beekloop.

Ten oosten van Soerendonk ligt Cranendonck, een kasteelgehucht. De na 1673 gebouwde hoeve Cranendonck werd in 1899 afgebroken en vervangen door het huidige landhuis. In 1938 is het nogmaals ingrijpend verbouwd tot gemeentehuis. Buiten de bebouwingsgroep van landhuis (met restant van omgrachting), woonhuizen en boerderij zien we oude akkergronden en langs de Kleine Aa graslanden en bosjes.

Tenslotte zien we aan de Sterkselsche Aa de nederzetting Sterksel. Sterksel kwam in 1692 kerkelijk bij Maarheeze. In de middeleeuwen was er een kapel. In 1916 werd het een zelfstandige parochie. De huidige kerk is van 1927. Sterksel heeft weinig bebouwing en heeft enigermate het karakter van een villadorp. Centraal ligt het vierkante dorpsplein met de kerk en enkele villa's van het begin van deze eeuw en recente woningbouw. Vooral in het noordelijke deel van Sterksel is veel naoorlogse nieuwbouw.

Na de aanleg van het station heeft de ontwikkeling van een stationsbuurt zich niet voortgezet. Buiten de bebouwde kom, deels verscholen in de bossen ligt het kloostercomplex van de Witte Zusters en het uitgebreide klooster en paviljoencomplex van het Epilepsiecentrum van het begin van deze eeuw met veel recente nieuwbouw.

Bebouwing en groenelementen

Boerderijen

Een aantal boerderijen, voornamelijk van het langgeveltype met dwarsdeel, is opmerkelijk. Mogelijk 17e eeuws of vroeg 18e eeuws zijn Damenweg 15 en Moonslaan 5. Moonslaag 4 is van het hoekgeveltype. In de korte achtergevel is een opvallend laag geplaatste ankerbalk zichtbaar bij het gebint. Kerkstraat 5, van 1779 is een aan het teutenhuis verwante boerderij met in- en uitgezwente topgevel. Kerkstraat 7, van 1832 en Moonslaan 2 van 1849 waarvan alleen het woonhuis rest, en mogelijk nog Kruisstraat 2 en Heistraat 13, zijn belangwekkende voorbeelden van langgevelboerderijen van de eerste helft van de 19e eeuw. Van het einde van de 19e eeuw en begin 20e eeuw noemen we Hoge Weg 5, Het laar 2 en Stationsstraat 39 en 43. De proefboerderij van Cranendonck en Vogelsberg 16 zijn voorbeelden van boerderijen met een voor de periode van voor de wereldoorlog moderne bedrijfsvoering.

Woonhuizen

17e - of 18e eeuws is het café-restaurant Oranje Nassaulaan 1, mogelijk van origine een teutenhuis met in- en uitgezwenkte topgevels. Een voorbeeld van een dorpspastorie van het begin van de 19e eeuw is Kerkstraat 20, met ouder muurwerk in de zijgevel. Zeven traveeën breed is Kerkstraat 9 van ca. 1860, met rijk geornamenteerde gevel.

Enkele eenvoudige woonhuizen van rond de eeuwwisseling zijn Dorpsstraat 3 (Soerendonk), Heuvel 19 met bedrijfsgedeelte en het arbeiderswoningen St. Cornelisplein 6, 8 en 9 in Gastel. In het gehucht Sterksel zien we villabebouwing uit verschillende perioden. Typerend voor de dertiger jaren is Cranendonck 2.

Kerkelijke gebouwen

Markant is de neoromaanse kerk met dubbeltorenfront van Maarheeze van 1909 van architect L. de Vries. Op het kerkhof staan een viertal grafkruisen van de 16e en 17e eeuw.

Aan de Dorpsstraat in Soerendonk staat de neogotische kerk in meerdere fasen gebouwd. De kerk van Sterksel is van 1927.

De kapel, op eenvoudige rechthoekige plattegrond, te Gastel is van ca. 1800 en in 1930 ingrijpend vernieuwd.

Karakteristiek voor het cultuurlandschap zijn de verschillende wegkapelletjes en beelden.

Als kloostercomplexen kunnen genoemd worden Hoge Weg 1-3 met v.m. school. Het is een voorbeeld van een klein congregatieklooster uit het begin van deze eeuw, begonnen in een ander gebouw (hier het voormalige woonhuis van het schoolhoofd). Van ca. 1910 is het broederhuis Providentia, een voor die periode gaaf complex.

Openbare gebouwen

Het raadhuis Cranendonck 1, van 1938 met oudere elementen, vormt de kern van het kasteelgehucht Cranendonck. Het is in historiserende stijl gebouwd.

Bedrijfsgebouwen

Sterkselscheweg 6-8 omvat een brouwerijcomplex in opzet van 1797 en wijzigingen en uitbreidingen onder meer van 1890. Het omvat een fraai gedetailleerd woonhuis en diverse bedrijfsruimten.

Artefacten

Typerend voor Maarheeze zijn de verschillende 18e eeuwse grenspalen met opschriften van de voormalige Baronie van Cranendonck.

Groenelementen

Oude snoeilindes zien we onder andere voor de boerderijen Gravenkasteel 32, Dorpsstraat 44, Kerkstraat 5 en Moonslaan 4. Aan de Ten Brakeweg staan een drietal doorgegroeide snoeilindes van ruim 2,5 meter omtrek. De bijbehorende bebouwing is hier ver-

dwenen. Bij Kerkstraat 5 staan een tweetal paardekastanjes van ca. 2 meter omtrek. Naast Stationsstraat 75 staat een oude haagbeuk. Curieus zijn in de vorm van een ingang gesnoeide taxusbomen van Kerkstraat 2.

Tenslotte dient nog genoemd te worden de begroeiing op de kerkhofmuur bij de kerk van Maarheeze met onder meer de zeldzame blaasvaren.